

Багатогранне і різноманітне життя рідного краю дає вчителю невичерпне джерело наочного матеріалу для навчання та виховання дітей. Це допомагає цікаво подавати новий матеріал, поєднуючи теорію з практикою. Учні в своїх відповідях для підкріплення певного теоретичного положення наводять конкретні факти й приклади, які почерпнуті під час екскурсій і туристських походів.

Виходячи з вимог навчальної програми з географії вчитель визначає об'єкти для дослідження, види і методи роботи, спонукає своїх вихованців до вивчення краю і керує їх роботою. Також при цьому враховується склад учнів класу та особливості місцевості. Тому успішність реалізації краєзнавчого підходу до навчання географії в основному залежать від того, якою мірою вчитель як краєзнавець уміє змотивувати і зацікавити своїх учнів. Для цього учитель сам повинен добре знати свій край, систематично його вивчати і володіти знаннями краєзнавчої роботи з школярами. Займаючись краєзнавчою роботою з дітьми, вчитель географії збагачує свої знання, підвищує свою педагогічну майстерність. В процесі краєзнавчої роботи відбувається знайомство з місцевим населенням, з батьками учнів, вивчається робота місцевих підприємств і організацій. Іншими словами, краєзнавство – шлях до науково-дослідницької діяльності та формування життєвих компетенцій учнів, а впровадження краєзнавчого принципу у навчанні географії має невичерпний дидактичний потенціал.

Список використаних джерел

1. Булава Л. М. Географія своєї області. Полтавщина. Посібник для учнів. Полтава «Оріяна», 2004.-21с.
2. Корнеєв О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства Х.: «Основа», 2007. 144 с.
3. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм. К.: Вища школа, 1994. 191с.
4. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник К., Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. 240 с.
5. Ставітак К.О. Краєзнавство та батьківщинознавство у шкільному курсі географії. *Географія*. Х.: «Основа», 2012. № 2. С. 5-7.

## **РОЛЬ КРАЄЗНАВЧО-ДОСЛІДНИЦЬКОЇ РОБОТИ У ФОРМУВАННІ ПРИРОДНИЧИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ В УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ РІЧКИ ХОРОЛ В ПІВНІЧНІЙ ЧАСТИНІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

***В. В. Мовчан***

[v.movchan@meta.ua](mailto:v.movchan@meta.ua)

*Ручківська гімназія Петрівсько-Роменської сільської ради Миргородського району Полтавської області, с. Ручки*

На перший погляд, розвиток шкільного краєзнавства в системі географічної освіти займає чільне місце в професійній діяльності педагога. Дійсно, в багатьох навчальних закладах діють гуртки відповідного спрямування, учні під керівництвом наставника беруть участь в різноманітних

туристсько-краєзнавчих акціях та конкурсах, проводяться дослідження, екскурсії, експедиції. Проте, незважаючи на здавалося б значний обсяг діяльності, досить часто краєзнавча робота має хаотичний та безсистемний характер і зводиться до естетичного сприйняття навколишнього середовища та відпочинку на природі. Звичайно ж, ніякого негативу в цьому немає. Але потрібно пам'ятати, що географічне краєзнавство – це вивчення взаємозв'язків природних і соціальних явищ рідного краю з науковою, навчальною, виховною і практичною метою. То ж, зрозуміло, що одним із найважливіших напрямків краєзнавчої роботи є дослідницький, завдяки якому учні мають можливість зрозуміти причинно-наслідкові зв'язки тих явищ і процесів, які відбуваються в географічній оболонці.

Як зазначав Корнєєв О. В., географічне краєзнавство є науковим краєзнавством, бо мається на увазі науковий підхід у вивченні явищ природи і суспільства. Природні явища розглядаються не ізольовано одне від одного, а в їх взаємному зв'язку. Науковий підхід ґрунтується на конкретних спостереженнях, описах природних явищ та їх систематизації, а не хаотичному накопиченню фактів[3]. Звичайно ж, постає питання: яким чином учні середнього шкільного віку можуть займатися краєзнавством на науковому рівні?

Перш за все потрібно враховувати вікові особливості юних краєзнавців і з розумінням ставитися до того, що більшість із них можуть лише засвоїти фактичний матеріал наданий їм учителем під час екскурсій. Проте, педагог має звернути увагу на дітей, які самостійно намагаються зрозуміти суть явищ чи процесів в довкіллі, висловлюють власну думку стосовно отриманих фактів, намагаються зробити відповідні висновки.

Також варто географічне краєзнавство поєднувати з іншими напрямками, тобто, проводити інтеграційні дослідження, про що неодноразово наголошували фахівці шкільного краєзнавства [1]. Одним із таких напрямків може бути поєднання географічного компоненту з екологічним під час гідроекологічних досліджень, адже «...дослідження річок своєї місцевості традиційно знаходиться в орбіті географічних краєзнавчих спостережень із дітьми шкільного віку» [2].

Як приклад, можна навести дослідницьку роботу, яку проводив учень Ручківської школи Гречка Ростислав. Ще в 6 класі під час весняної екскурсії до річки Хорол він зацікавився причинами значної повені, самостійно вибрав ключові ділянки для спостереження та визначив способи вимірювання зміни рівня води. Після цього учню було запропоновано обрати тему наукового дослідження та визначити його мету і завдання. Таким чином розпочалося дослідження сучасного впливу природних умов на формування гідрологічного режиму річки Хорол в північній частині Полтавської області.

Для реалізації мети та завдань учень використовував такі методи, як збір інформації, до яких належать: ознайомлення з літературою та картографічним матеріалом, проведення екскурсій та експериментів, опитування населення, а також методи обробка інформації, серед яких найважливішими були: узагальнення та систематизація отриманих знань та результатів досліджень, а

також створення графіків. Також в процесі проведення досліджень було опрацьовано відповідну літературу.

Учень встановив, що головними природними чинниками, які впливають на рівень води в річці Хорол є кліматичний чинник та тип рослинних угруповань вздовж русла річки.

Дослідження впливу кліматичних чинників проводилися стаціонарним методом на двох точках з квітня 2018 року по жовтень 2019. Весняне водопілля 2018 року, яке почалося у перших числах квітня стало одним з найбільших у ХХІ столітті і йде в порівняння хіба що з 2013 роком. Цьому сприяв значний запас води за рахунок потужних березневих снігопадів. Варто зауважити, що наприкінці грудня 2018 року теж випала значна кількість твердих опадів, що підштовхувало до припущення про таку ж саму повінь і наступного року. Проте, весна 2019 року відзначилася одним з найменших рівнів води для цього періоду. Це пов'язано з тим, що окрім зимових опадів на весняну повінь впливає такий чинник, як дружність весни. Так у 2018 році середньодобова мінусова температура трималася до 30 березня, а на початку квітня почала стрімко зростати. Денні показники коливалися в межах плюсових 15-20 градусів. То ж майже сорока сантиметровий шар снігового покриву зник за тиждень, що й сприяло стрімкому зростанню рівня води в річці.

У 2019 році відлиги розпочалися в кінці січня, коли сніговий покрив був теж близько сорока сантиметрів. Проте сніготанення було повільним, відлиги змінювалися незначними морозами і тала вода поступово проникала у ґрунт. Тривалість сніготанення тривала майже півтора місяця. То ж повінь була дуже слабкою.

Отже, окрім опадів, на рівень води в річці значний вплив має також температурний режим. Особливо це відчутно в теплий період року, коли температура є більш визначальним чинником, ніж опади, що й можна спостерігати із діаграм. Так, незважаючи на достатню кількість опадів у травні і на початку червня 2019 року, річка стрімко міліла. Цьому сприяли висока середньодобова температура червня та малий запас весняної води.

На основі зібраних за два роки даних учень склав відповідні графіки, порівнюючи які можна зробити висновок, що кліматичні умови 2018 року були більш сприятливі для гідрологічного режиму річки Хорол (Рис. 1, 2).

Застосовуючи екскурсійний метод учневі вдалося встановити вплив на рівень води просторового чинника, яким є тип рослинних угруповань. Так, в лісовій екосистемі Хорол не втрачає своєї водності навіть під час межені, а на відкритих лучних просторах русло в цей же період часто має переривчастий характер. Підтвердженням цього стали космічні знімки території села Ручки (Рис 3, 4).

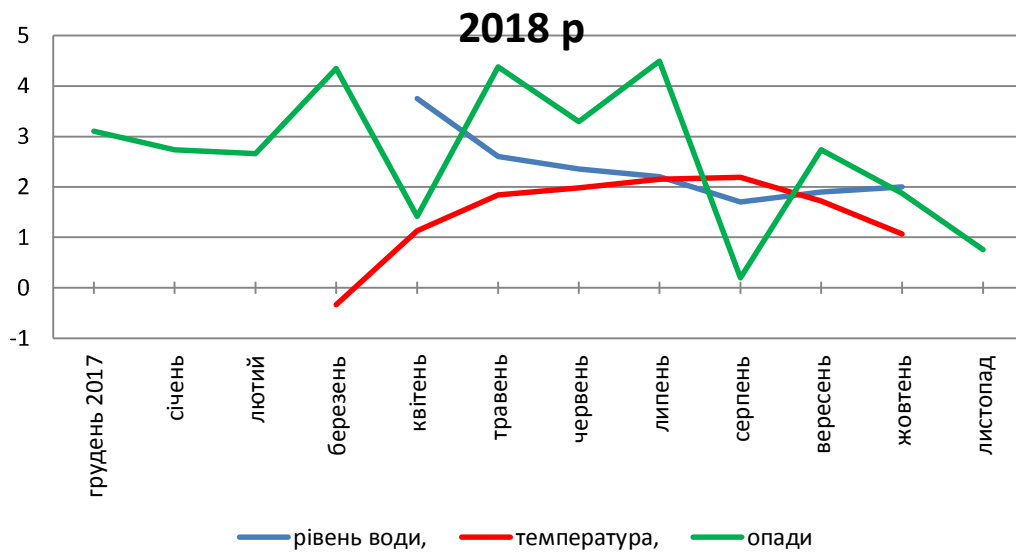


Рис. 1. Співвідношення кліматичних показників та рівня води в річці Хорол (пункт спостереження – с. Ручки), 2018 рік. Коефіцієнти показників: рівень води – 1, температура – 10, кількість опадів (мм) – 20.

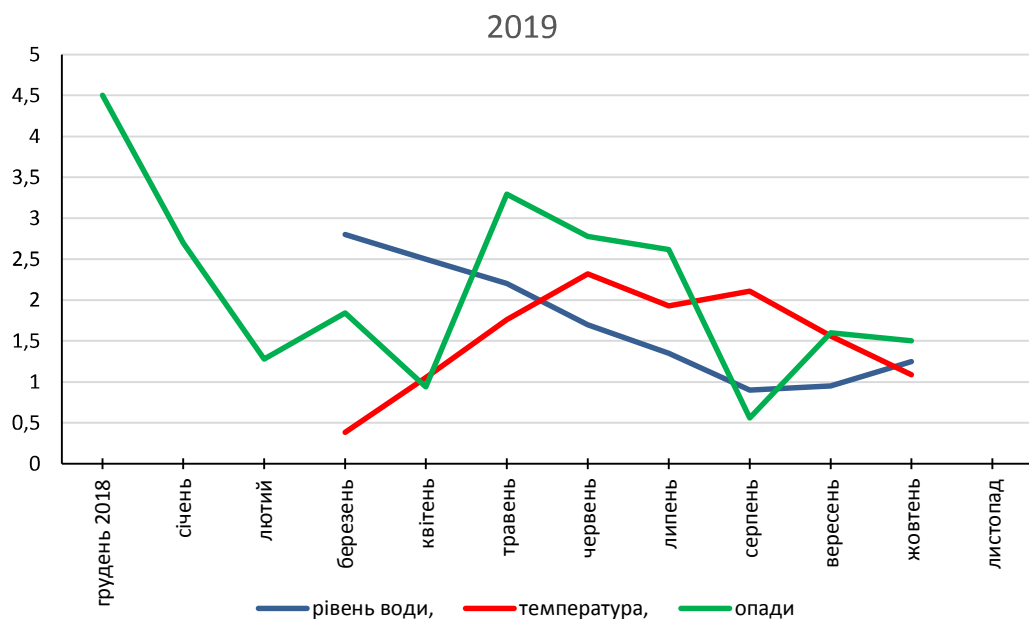


Рис. 2. Співвідношення кліматичних показників та рівня води в річці Хорол (пункт спостереження – с. Ручки), 2019 рік. Коефіцієнти показників: рівень води – 1, температура – 10, кількість опадів (мм) – 20.

Учень зробив відповідний висновок, що різна водність Хоролу пов'язана з тим, що ліс створює більш сприятливі умови для поглинання води ґрунтом, поліпшує умови живлення підземних вод, тобто переводить поверхневий стік у підземний. Також в лісі вірогідність ерозійних процесів є мінімальною. А на відкритих просторах створюються більш сприятливі умови для поширення

прибережно-водної рослинності, що в свою чергу призводить до уповільнення течії та замулення.



Рис. 3. Космічний знімок русла Хоролу (с. Ручки) в межах лісової екосистеми.



Рис. 4. Космічний знімок русла Хоролу (с. Ручки) в межах лучної екосистеми.

Варто зауважити, що природні чинники хоча й мають значний вплив на рівень води в Хоролі, але вони не є визначальними. Так, в минулі століття Хорол мав більше приток, ніж зараз. Нині їх кількість і довжина значно скоротилися. То ж, в 2020 році, продовжуючи дослідження природних чинників, Гречка Ростислав вирішив встановити вплив антропогенного навантаження на водність річки Хорол, оскільки, аналізуючи рисунок 4, можна припустити, що селитебні ландшафти мають значний вплив на рівень води в річці.

Таким чином, можна стверджувати, що шкільне краєзнавство в системі географічної освіти не повинно обмежуватися лише оволодінням учнями

фактичного матеріалу. Окремі діти мають здібності до пізнавальної діяльності та здатності самостійно встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між явищами та процесами, які відбуваються в географічній оболонці. Роль вчителя полягає у розкритті дослідницького потенціалу таких учнів. Прикладом може слугувати робота учня Ручківської школи Гречки Ростислава. Зрозуміло, що отримані ним в процесі дослідження результати не претендують на географічні відкриття, хоча на локальному рівні і мають елементи новизни. Але найважливішим аспектом є те, що юний науковець набуває досвіду творчої пізнавальної діяльності, розуміє причини географічних явищ та процесів, а це досить важливо для формування цілісної науково-природничої картини світу.

Список використаних джерел

1. Копилець Є. В. Інтегративний потенціал краєзнавчих географічних досліджень учнівської молоді. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії* : зб. наук. пр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. Вип. 24. С. 53–57.

2. Копилець Є. В. Організація краєзнавчого дослідження учнівською молоддю пониззя малої річки: інтеграційний аспект. *Шості Сумські наукові географічні читання*: збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції (Суми, 15-17 жовтня 2021 р.) [Електронний ресурс] / СумДПУ імені А. С. Макаренка, Сумський відділ Українського географічного товариства; [упорядник Корнус А. О.]. Елект. текст. дані. Суми. 2021. С. 206-208.

3. Корнеев О. В. Методика шкільного географічного краєзнавства. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 144 с. (Б-ка журн. «Географія»; Вип. 1 (37)).

## **ТУРИСТИЧНЕ КРАЄЗНАВСТВО В СИСТЕМІ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

***С. А. Мовчан***

*Андріївський ліцей Полтавської обласної ради, с. Андріївка*

Все починається з географії. Географія – ключ до розуміння світу та паспорт на планету Земля. Географія – наука, яка потребує не тільки теоретичних знань, але й практичного розуміння різноманітного світу через візуалізацію, аналіз даних, критичне мислення, тощо. За допомогою освітнього процесу передаються акумульовані знання, вміння та цінності від одного покоління до іншого. Здійснення відбувається різними формами пізнавальної діяльності, таких як сприйняття, увага, пам'ять, уява, мислення; та різних форм навчання, таких як інструктаж, тренування, дослідження, практичний досвід... Географія – одна з фундаментальних наук про Землю, її природу, населення та його господарську діяльність, про взаємодію людей і природи. Вона складається з трьох основних підрозділів: фізична, економічна та соціальна географія. Кожний з цих основних напрямів географії поділяється на окремі спеціалізовані (галузеві) науки.

Дедалі більш динамічною наукою в системі географічних наук стає краєзнавство. Вивчаючи особливості природи, населення, господарства, історії та культури, звичаїв, обрядів та екологічних проблем у рідному краї, краєзнавство є інтегрованою (комплексною) наукою. Географічне, історичне,